

Perspektiv på vatten

Friluftsdidaktik inom religion och So

Roland Hallgren*
Linnéuniversitetet

Inledning

Skolelevers intresse för religionskunskap och andra So-ämnen är ofta svagt och undervisningsmetoderna är som regel konservativa. Kanske kan en förändrad undervisning göra ämnena mer attraktiva och spännande? Jag vill med denna text slå ett slag för att bryta upp från klassrummet och undervisa utomhus. Det handlar i detta fall om vatten och vattendidaktik i ett religions- och So sammanhang.

Jag för i artikeln fram begreppen friluft religion och friluftsdidaktik när jag talar om utomhusundervisning. Detta gör jag väl medveten om att utomhusdidaktik är ett mer vedertaget begrepp men friluft väcker hos mig vackrare associationer. Utomhusmiljön kan användas på så sätt att jag antingen flyttar undervisningen och själva lektionen utomhus eller att jag mer medvetet använder mig av den yttre miljöns förutsättningar i undervisningen. I denna artikel avses det senare arbetssättet och ligger på så sätt exkursionen nära. Tankens frihet och andlighet i allmänhet trivs kanske bättre med jorden som golv och med himlen som tak. Eventuellt är det också så att samspelet mellan lärare, elever och ämne blir mer okonstlat när området utanför klassrummet används som ett genomtänkt läromedel.

Naturen som läromedel

Flera skolämnen arbetar aktivt med didaktik utanför klassrummet och har en undervisningslära anpassad för utomhusbruk. Religionsämnet är nog ett undantag. När boken *Utomhusdidaktik* (Red. Lundegård m.fl 2004) utkom på Studentlitteratur sökte jag förgäves efter något bidrag relaterat till religion. I de elva kapitlen hittar jag slutligen undantaget i Germund Sellgrens fina bidrag om estetik och sinnlighet som försiktigt tangerar ett religionsperspektiv (a.a:193f,197).

I den senast utkomna kursboken i religionsdidaktik (Carl E. Olivestams *Religionsdidaktik – om teori, perspektiv och praktik i religionsundervisningen*, 2006), nämns inte ett ord om religion som friluft- eller utomhusämne. Uterummet i religionsundervisningen verkar bortglömt.

I Föreningen Lärare i Religionskunskaps Årsbok för 2006 som är ett supplement till tidningen Religion och Livsfrågor och som detta år har underrubriken *Religion, politik och globalisering. Religionsdidaktiska perspektiv* tas heller inte upp något stoff som är relaterat till religionskunskapen som ett friluft-/utomhusämne. Alltså vill jag plädera för att öppna klassrumsdörren och släppa ut undervisningen.

För några år sedan skrev Lars Owe Dahlgren och Anders Szczepanski en liten skrift på sextio sidor som heter *Utombuspedagogik. Boklig bildning och sinnlig erfarenhet*. (1997) I en form av programförklaring säger de att ett ”av utombuspedagogikens centrala mål är att utbilda för varsamhet mot vår natur- och kulturmiljö och till ett ansvar för allt levande” (a.a:11). Författarna poängterar att ”Ett centralt mål för denna pedagogik är att genom aktiviteter och upplevelser i utemiljön skapa kunskap och närrelationer till natur, kultur och samhälle.” (a.a:50). Undervisningen ska väcka förundran och öka glädjen inte bara över naturens rikedom utan även över det inre andliga landskapets omfattande topografi och möjligheter. En välkänd religionslärare som använde sig av uterummet och förstod dess styrka var Jesus. Han undervisade i olika fora men hans undervisning var primärt inte riktad mot de lärda utan Jesus vände sig till enkla människor från en fattig och mestadels utbildad samhällsklass. Det mest kända tillfället är nog när han samlar människor runt sig och går upp på ett berg för att hålla sin så kallade Bergspredikan och använder bilder från omgivningen i form av sand och hälleberg, ängens liljor samt frukt bärande träd. (Matt 5-7). Dessa liknelser var liksom sådd, grodd och regn, som Jesus använder i andra sammanhang valda för att användas symboliskt i en utomhus- och jordbruksmiljö. Jesus verkar också medveten om att reflektion, kontemplation och tystnad är metoder som passar väl att användas och övas i en undervisningssituation i det fria. (Jfr Kroksmark 1995)

De fem kompetenserna

Det jag kallar *platskompetens* är en viktig komponent att ta in i undervisningen. Eleverna och läraren utvecklar denna kompetens genom att spåra och tolka de platser där människor verkar och har verkat i samspel med sin miljö. När detta görs övas även andra viktiga kompetenser som *värdekompetens*. Vilket värde har naturen, skogen och vattnet? I Kerstin Ekmans bok *Herrarna i skogen* (2007) berättas i sju essäer om förändringar i skogen och skogsbruk och om synen på skogen förr och nu. Essäerna har namn som Förvandlingsrummet och Katastroferna. De milsvida skogarnas saga är snart all liksom då också de rena klara källornas. Skogens grav blir också vattnets för mossar och myrar är viktiga fukthållare.

I essän Stigens slut har Ekman ett avsnitt som heter Vattnen där hon skriver att ”Skogen håller vatten och ger ifrån sig vatten. Den binder vatten.” (a.a:469) Hon ställer upp som skogens försvarsadvokat och berättar om utdikade myrar, sjöar och älvar som reglerats genom människans ofta obetänkta och kortsiktiga beslut. Slutsatsen är att vi måste bli mer ödmjuka och upphöra med att spela den utplånande gudens roll. Hennes bok är en didaktisk guldgruva för en fri och kritisk undervisning om naturens sinnrika väv. Genom att arbeta med värdekompetensen övas och ökas även den *existentiella kompetensen* och kunskapen om sig själv men också förmågan att utveckla förståelse för andras engagemang och förutsättningar. *Berättarkompetensen* är en fjärde viktig kompetens att tänka på. Vad vore livet utan den livstydande berättelsen. Den som finns i de religiösa och historiska texterna men också i prosa och poesi. De stora författarnas adelsmärke är ofta deras berättarkompetens. De har något att berätta som berör på djupet. Avslutningsvis några ord om *symbol- och språkkompetensen* där skolan och undervisningen i allmänhet ska tillföra eleverna kunskap om och tolkning av människans benägenhet att konstruera abstrakta och konkreta symboler som hjälpmedel vid livsorientering. Just människans symbolproduktion och symbolers betydelse för språk och känslor är, verkar det, något fundamentalt som skiljer oss från djuren. Trädet som symbol, jorden, vattnet, berget, växten och källan som symbol kan öppna ögonen för platser – och naturens både skönhet och skörhet. Berättelser, riter och myter åskådliggörs och levandegörs bäst utomhus, vid en sjöstrand eller i en skogsdunge. Att undervisa om vatten är nog till exempel mest optimalt vid vatten – vid en källa, en flod, en bäck, en sjö eller vid ett hav. Ta risken och våga lämna klassrummet. Pröva friluftsdidaktik.

Samverkan för helhet

Inom det undervisningsfält som jag kallar friluftreligion finns åtskilliga möjligheter att samarbeta med de flesta skolämnen och inte bara med So- och No ämnen. Det är en didaktik som öppnar vägen för experiment med användning av musik, litteratur, bild och slöjd, idrott, hemkunskap samt drama. Det är viktigt att komma ihåg att samarbete med andra ämnen inte får vara en tvingande verksamhet för inget trivs under tvång. Samarbetets innehåll, lärarnas kompetens, stadieanpassning samt lokala förutsättningar får avgöra detta. I stort sett vilken plats som helst kan fås att växa och förstås historiskt genom sitt namn, geografiska läge, händelseförlopp och kopplingar till de människor och djur som en gång befolkade platsen. Att utomhus exempelvis åskådliggöra förhållandet mellan person- och platshistoria ger sannolikt platsen ett liv som det vore svårt att återskapa i en klassrumssituation.

Inom religionskunskapens friluftsdidaktik finns anledning att även ägna tankar åt hälsans och utelivets betydelse för sambandet mellan kropp och själ. Vår tids syn på hälsa och sjukdomar, botande, liv och död

är ett stort område vars existentiella dimensioner förtjänar att beröras. Reflektion kring denna typ av frågor tror jag också lättare väcks i en utomhusmiljö

Miljöperspektivet gestaltas givetvis bäst utomhus. Där finns goda möjligheter för laborationer samt ett stående erbjudande om en konkret miljö för att praktisera och diskutera miljöetik.

En utvecklingsbar samverkansidé är att inom ramen för ett upplevelsebaserat lärande arbeta med rollspel och 'lajv' i en utomhusmiljö. Vid en källa, vid en kyrka, vid en stenmur eller kanske vid en för länge sedan övergiven torpargrund. Vad kan ha känts och hänt här? När platsens berättelse ska levandegöras så behövs alla ämnen och all konstruktiv fantasi.

Vattenperspektivets didaktik

Efter denna översiktliga samverkansdel tänker jag i huvudsak syssla mer ingående med vattnets didaktik. Målsättningen är att berätta om människors föreställningar om vattnet och att försöka medverka till att återupprätta en känslomässig förbindelse med naturen och dess vattenplatser. Min framställning bygger till största delen på ett So perspektiv. Jag börjar med att beskriva hur ett vattenperspektiv skulle kunna användas inom religionskunskapelaterade skolämnen för att avslutningsvis ge ett antal exempel på vattnets och källors användning inom religionskunskapen. Med vatten i följande avsnitt kan beroende av sammanhanget avses både salt och sött, flytande såväl som fruset.

Historia och arkeologi

Inom historieämnet finns stora möjligheter att visa på vattnets och isens betydelse i freds- och krigstid. Vattenvägar har historien genom förenat och skiljt kulturer, länder och folkgrupper. Historien visar exempel på att ett svårseglat sund eller en strid flod effektivt kan avgränsa olika kulturer från varandra men ett lättseglat vatten kan å andra sidan binda samman länder och vara lättare att korsa än en bergskedja eller ett ogenomträngligt skogsområde. Ett fruset vatten kan ändra historien. En intressant sak är broars betydelse förr och nu. Det kan vara mindre broar över lokala gränsbäckar och floder eller stora broar som Öresundsbron. Alla dessa broar berättar en historia som bäst återberättas på plats. Av historien vet vi att ett land med stormaktsambitioner också måste lägga under sig haven och stormakter har i historien haft en benägenhet att betrakta vissa hav som sina – 'Mare nostrum', 'vårt hav' som romarna sa om Medelhavet. Makten över vatten och vattenvägar är en konfliktorsak som troligtvis blir än mer uppenbar i framtiden och därför är ett vattenperspektiv viktigt också för det freds- och förståelsesarbete som skolan bedriver. Vem som äger vatten måste i framtiden avgöras rättvist och med fredliga metoder.

Ett inlandshavs historia kan beskrivas och berättas som det görs om Östersjön i boken *Alla Östersjöns stränder* (Kalmar 1994). Havet kan i undervisningen bli en tidsspegel som ger både eget resande och allmän historia en djupdimension. Att arbeta med hav och floder som gränsområden kan konkretisera förflutenhetens landskap. (a.a:216) Alla skepp som gått på Östersjön från urholkad stock och kogg till en modern Estlandsbåt kan berätta sin historia.

Skeppen blir ett slags frihetens bomärke skrivet i vatten. I myt och verklighet en bräcklig kontaktmöjlighet över vida, svarta och ibland farliga vatten (Gustafson 1998:129).

Tillgång till vatten är i hög grad kulturgrundande och utan källor och friskt vatten kan ingen kultur vare sig födas, växa eller blomstra. Vatten är även betydelsefullt för industrialisering och teknikhistoria. Det forntida Kina, Indien, Mesopotamien och Egypten samt Grekland och Rom var alla beroende av konstbevattning och att utveckla den teknik som då krävdes för att tämja och leda vatten till dammar, bad, cisterner och fontäner genom kanaler och i akvedukter. I det antika Rom var vattenförsörjningen avgörande för välståndet och elva akvedukter transporterade en miljon kubikmeter per dygn. (Michelson 2007:180) Vad vore västerlandets välstånd och utveckling utan innovationer som kvarnhjul, ångmaskin och vattenturbin? Allt detta bygger på att använda vattnets kraft i olika former.

En disciplin som ligger nära historia men som sällan kommer med i ett skolperspektiv är arkeologi. Det vore bra om arkeologer kunde arbeta i skolmiljö och vara med om att initiera projekt inom samtidsarkeologi i nära kontakt med främst de samhällsorienterande skolämnena. Klasser skulle kunna få vara med om lokala utgrävningar. Rekonstruera ett torps historia genom att gräva ut en gammal torpargrund under kunnig ledning, ta upp ett schakt i en torvmosse eller göra en provgrävning i en industrimiljö som ett nedlagt varv eller undersöka ett glasbruks soptipp. Hur kommer vattnets väg in i dessa miljöer?

Där det förr var en grund sjö är det nu kanske en mosse. Att kunna tidsbestämma vattnets vägar och påverkan är nödvändigt vid historisk och arkeologisk datering. Resterna av en bosättning som under stenåldern låg vid vattenbrynet ligger numera långt uppe på land och där en havsvik gick in under bronsålderstid är nu bördig åkermark i en dalsänka. Det praktiska med att bygga byar och städer vid större vatten och floder är en ständigt pågående process som leder fram till vår tids snabba urbanisering. Världens största urbana centra och folktätaste områden ligger alla vid vatten. Detta blir katastrofalt om havsnivån höjs. Men historiska hemligheter döljs även under vattenytan. Äldre kulturspår kan sökas under vatten och inom akvatisk arkeologi arbetar man därför i både salt och sött vatten. Genom borrhov i glaciärer kan människans och klimatets förhistoria kartläggas. Istider och översvämningar har kommit och gått och kalla och blöta perioder har avlösts av varma och torra.

Geografi och samhällskunskap

Ett geografiskt och samhällsvetenskapligt perspektiv på vatten är givande. Som kulturens livsnerv är vatten en grundförutsättning för bosättning och etablering av handel och annan verksamhet. Det är bokstavligen vatten på liv och död. Ett givet skoltema i samhällskunskap är förhållandet mellan vatten och konflikt. Vem äger vattnet i en flod som rinner genom flera länder? Vem äger källan? Vem har rätt till grundvattnet under marken?

Vad vore ett landskap utan sitt vatten? Vattnets vägar har gröpt ut och format våra omgivningar. Utdikningens och fördämningarnas lokalhistoria är intressant att följa liksom pågående etablering av våtmarker. Vatten bär inte bara människans farkoster utan bär också med sig våra nedsmutningsproblem. Vattnet känner som luften inga gränser utan utsläpp från ett område transporteras snabbt och omärkbart med strömmar och vind till ett annat geografiskt område. Detta gör att lokala och globala miljöetiska ställningstaganden blir alltmer nödvändiga. Det behövs överstatliga och inomstatliga organ som fattar beslut om färdriktning, liksom kommunala som tar beslut om mer lokala angelägenheter. Vem har rätten till hav, sjö och andra vattenvägar? Vem har rätt till fiske och annan havsproduktion? Vem har ansvar för översvämningar och klimatförändringar? Städers och staters utveckling och politik formas till stor del genom sin tillgång till vatten. Miljö- och vattenlagstiftning i ett nationellt och internationellt perspektiv är en ödesfråga. Vilken miljö – och vattenetik kräver framtiden?

Språk och estetik

Inom litteratur och konst kan vattnets vägar spåras i vattenmetaforik och symbolisk bildvärld. Vilka attityder till vatten kan skönjas i lyrik och epik? Det kan i skolan vara givande att leta texter och bilder som är relaterade till vatten liksom att söka illustrationer i musikaliska kompositioner. Genom en mer sinnesrelaterad och andlig didaktik kan förhållandet mellan människa och vatten ytterligare visualiseras. Jag menar här en vilja att nå djupare in i känslomässiga och personliga upplevelser av vatten och vattnets betydelse. Vad är rent vatten värt för mig? Vår kanske förnämste nutida Ölandsskildrare, fotografen och poeten Anders Johansson har inte bara skildrat vatten i ord utan även i bild. I flera av hans böcker finns inkännande bilder och texter om vatten. Han pekar även på konstnären Per Ekström som inte bara var den flödande Ölandssolens målare utan även en stor skildrare av det flödande vattnet. (Johansson 1995: 19ff) Det finns här som i annan bild – och ordkonst rika möjligheter att studera och använda vattenbilder och vattenmetaforik i undervisningen.

Religionskunskap

Låt oss nu vända blicken mot religionskunskapen. Naturen kan där utgöra ett didaktiskt redskap för att levandegöra ett skolämne. Det kan heller inte sägas annat än att vatten också är ett betydelsefullt religiöst 'grundämne'. Vattnets religiösa fenomenologi, dess symbolik och 'folklore' i olika religioner och kulturer är omfattande. Vatten är på så sätt både religionshistoriskt och kyrkohistoriskt intressant. Världen är formligen full med heliga källor och heligt vatten. Vattnet kan där ha en koppling till rituell kroppslig och andlig rening men det kan också ha en i folktradition direkt undergörande effekt om det drickes. Till och med modernt bordsvatten (källvatten) marknadsförs ibland på ett sådant sätt att konsumenten ska fås att tro på innehållets hälsobringande förmåga. Vattnets uppenbara egenskaper är att det förnyar och förändrar. Dessa naturiakttagelser har människan gjort sedan urminnes tider och sedan överfört och tolkat i symbolisk form. Det finns ett kontinuerligt idéspår från sakrala offermossor och offerkällor till mer eller mindre profana önskebrunnar. De är alla uttryck för samma mänskliga längtan att kontrollera, avslöja och påverka framtiden. Berättelserna och myterna i religionernas heliga texter förmedlar ofta bilder om vattnets inneboende kreativa förmåga. Det är berättelser om skapelsens urtida och mytiska vatten och om livets formgivning i lera där vatten är absolut nödvändigt för kreativitet. Vatten och fukt ger i religionernas mytiska texter upphov till nya former och till nytt liv. Det finns även berättelser om paradiset livgivande floder men också om dödsfloder där synden sköljs undan av gigantiska översvämningar. Det finns i religionernas värld i historia såväl som i nutid gott om vattenrelaterade gudar som åsk- och regngudomligheter samt olika fruktbarhetsväsen. Mycket av rituellt agerande världen över har som ändamål att garantera regn i lagom mängd och vid rätt tid. Enligt profeten Hesekiels bibeltext så lovar Israels Gud "I rätt tid skall jag ge dem regn, ett välsignat regn skall det vara. Markens träd skall bära frukt och jorden skall ge gröda. Folket skall leva tryggt i sitt land."(34: 26-27). Denna text läses fortfarande i svenska kyrkor tredje söndagen efter påsk. En årstid när naturen längtar efter stärkande vårregn. Vi ska inte glömma våra svenska prästers uppgift att be om regn i kyrkan under torrperioder. Det finns till och med exempel på att församlingar uppvaktade sina präster under 1860-talets missväxtår för att uppmana dem att mer envist fortsätta att be Gud efter regn under högmässan. Att regn kan fås att falla med hjälp av böner, hymner eller offer är en attityd som verkar gemensam för jordbrukare världen över. Det är sannolikt fråga om en gemensam och nödvändig mentalitet, en praktisk bondereligositet som slår i genom oavsett tid och rum.

Lärarytbildningen

En del städer håller under sommaren vattenfestivaler och i augusti 2007 anordnades en World Water Week i Stockholm som ett internationellt tillfälle för forskare och pedagoger att mötas och dryfta vattenfrågor och vattenförsörjningens framtid i ett globalt perspektiv. Detta skulle kunna användas som utgångspunkt för ett tema eller perspektiv inom lärarytbildningen. Jag tänker mig också att vattnets didaktik presenteras som en kurs eller del av kurs där merparten av undervisningen sker utomhus. Kursen kan även integreras inom ett lärande för hållbar utveckling. Detta skulle bli en kurs om vatten på och under ytan. En kurs om vårt vattenberoende. Olika lärare kan medverka i kursen och undervisa inom sina specialområden. Detta skulle vara ett utmärkt tillfälle för studenter och lärare att få praktisera flervetenskap på fältet. Nyttoperspektivet för den kommande lärargärningen är uppenbart. Studenters exkursionsförslag och ämneskopplingar skulle naturligt växa fram mitt i den miljö där vattnet finns. Studenternas och lärarnas ämneskompetens används på så sätt optimalt.

Några didaktiska ideér

En av människans drömmar som återkommer i heliga texter, berättelser och sagomotiv är den om ungdomens källa. Längtan efter en dryck eller någon annan substans som håller dig som gudarna evigt ung. Detta urgamla motiv finns först belagt på kilskriftstavor från Mesopotamien över tretusen år gamla. Men här är det en vattenväxt som ska ätas. Hjälten Gilgamesh dyker ner i en bottenlös källa för att ta upp föryngringsörten som ger människan evig livskraft. Han lyckas med detta svåra uppdrag. Men när Gilgamesh ska ta sig ett bad i en tjärn på återresan till sin hemstad Uruk och lägger ifrån sig örten så kommer en orm och stjälar den. Livskraften som Gilgamesh hade i sin hand fick nu ormen i stället. Tecknet på ormens föryngring är att den kan konsten att ömsa skinn. Den bedrövade Gilgamesh satte sig ner och grät. Möjligheten slarvades bort och människan förlorade det eviga livet. Vill du studera antikens mytiska berättelser så är det gott om vattenrelaterade gudomligheter och skyddsväsen som ormar, najader och vattennymfer i Grekland och Rom. Detta förhållande gäller även den fornnordiska och keltiska kulturen liksom den indiska och inom vissa sydamerikanska indiancivilisationer. Samma förhållande är för handen i Afrika. Det finns en mängd föreställningar om heligt vatten och deras gudomliga beskyddare. Vatten är inte bara vanligt vatten. Se bara på vattnets betydelse inom Islam. Återkommande reningsriter samt besök vid Meckas heliga brunn visar på vattnets betydelse inom den muslimska kulturen.

Vatten är betydelsefullt i världens skapelseberättelser. Det finns ofta på plats innan det fasta landet skapas. I Gamla testamentet skiljer Gud det salta vattnet från det söta. ”Och Gud såg att det var gott” (1 Mos 1)

Vid detta mytiska vatten skapar Gud människan och blåser in liv i henne. Fuktig jord (lera) och vatten är användbart. För hur ska man formge en skulptur i lera utan att använda vatten? En flod i Eden bevattnar trädgården. Utan sötvatten inget blomstrande paradiset. Men vattnet är ambivalent. Den stora floden kommer och sköljer bort människors ondska och synd. Gud ångrar bittert sin egen skapelse. Men Noa bygger en ark och för guppande på vågorna mänskligheten och djurlivet vidare (1 Mos 6-8). Längre fram i Bibeln så hittar Faraos dotter en liten gosse som flyter i en korg på Nilen (2 Mos 2). Det blir han som för Israels barn genom Sävhavet som genom ett under öppnar sig, vattnet klyvs och blir till torra land, israeliterna räddas men förföljarna dränks (2 Mos 14). En annan biblisk gestalt i en kort berättelse med stort existentiellt djup är profeten Jona som flyr från Gud, slungas i havet, slukas av en fisk men mirakulöst räddas till livet (Jona 1-4). Det finns andra ställen om vatten och källor både i Gamla och Nya testamentet. Läs själv om vattnets roll i dessa gamla kulturgrundande berättelser och liknelser. Diskutera och reflektera över vattnets betydelse från ur- till nutid. Glöm inte sångers och diktars betydelse. Det finns både spirituals och gospeltexter som handlar om Jordanfloden och Sävhavet där vattensymboliken är avgörande för den rikare textförståelsen. Det finns även bluestexter som förmedlar rädslan för det okontrollerade vattnet som när Mississippi bryter genom fördämningsvallarna och mörkret faller över floddeltat. Läs texterna på engelska, lyssna på originalen, sjung dem och förnim känslan av skönhet och allvar.

Henry David Thoreau var en amerikansk författare som var influerad av klassisk indisk och kinesisk filosofi. Läs hans bok *Skogsliv vid Walden*. Den ger ett panteistiskt perspektiv på tillvaron. Sjön skildras som en levande och känslig organism. Allt som lever i och runt sjön är i samklang och beroende av varandra. Moderna ekosofer skulle nog känna igen sig liksom de som till äventyrs kommit i kontakt med den så kallade Gaia-teorin som den skildras av James Lovelock. För att upprätthålla god naturvård och diskutera didaktik är det pedagogiskt att förbinda olika sorters texter med en konkret verklighet. Sådana texter kan mycket väl kläs i egen erfarenhet av den nära skolmiljöns platser och naturförhållanden. Kanske finns det hos er en skolnära sjö eller källa som kan göras till utgångspunkt för egna experiment och reflektioner. Det kanske rinner en bäck eller å alldeles bakom skolknuten. Varför inte besöka de nära vattenplatserna regelbundet under årets olika årstider i samband med litteraturstudier.

Brunnsdrickning var under artonhundratalet en populär sed i hela Sverige men med rötter tillbaka till medeltida helgonkällors användning och kanske i vissa fall ändå längre tillbaka till användandet av förkristna heliga källor. Lite varstans i Skandinavien finns Torskällor eller källor förknippade med St Olav/Olof eller i St Sigfrid. Det fanns även andra offerkällor men också Barnabrunnar dit man gick för att rena barn som

blivit smittade med sjukdom eller varit utsatta för häxkonst och ondska. Sådana brunnar finns exempelvis vid Ödetofta utanför Växjö. Vid hälso-brunnar dracks vatten för ett långt liv i allmänhet. Hälsobrunnar finns på många platser i Småland på Öland och annorstädes i Sverige. Loka, Porla, Medevi, Ronneby, Kristvalla, Nybro, Holsbybrunn, Repperda – listan kan göras lång. En del av dessa platsnamn har blivit säljande varumärken för bordsvatten med anor av ålderdomlig källkult. Önskebrunnar och Spaverksamhet liksom modernt hälsovatten pekar mot kontinuitet och rituell överlevnad. Även kommunala vattentäkter, reningsverk och avloppsverk kan kopplas in i en sådan vattnets didaktik där målsättningen är att förstå vattnets vägar och betydelse och vilka krafter människor satt i samband med vattnet. (Hallgren 2006a & 2006b) Vill du läsa om en högst livaktig källkult idag så finns i Frankrike källan i Lourdes. Googla den och läs om källor på nätet.

Vattnets ödmjuka och följsamma väg är enligt den kinesiske filosofen Laotse den rätta vägens eller normens väg. Det är Taos (Daos) väg som taoismen förespråkar. Det mjuka, milda och uthålliga segrar på sikt över den råa styrkan i en slags aktiv och skapande passivitet. Detta är ”att handla genom att icke handla”, det som i kinesisk filosofi brukar kallas ”wu wei”. Denna följsamhets- och ödmjukhetsprincip är viktig inte bara i kinesisk kultur och filosofi utan även i japansk. Lär dig mer om östasiatisk vattensymbolik. Vad säger andra ursprungsbefolkningar om sitt förhållande till vatten och vad säger den svenska riksdagen? Leta efter indi-anhövdningen Seattles uppfattning och se i skriften ”*Femton. Sveriges miljömål*” (1999:8 ff) Där kan man bland annat läsa om visionen att nästa generation ska få tillgång till ett rent vatten.

I skönlitteraturen finns stora möjligheter. Utgå exempelvis från Vilhelm Mobergs roman ”*Brudarnas källa*” (Stockholm 1946 & 1970). Moberg skriver i ingressen en dikt:

Jag är vatten, jag är början. Jag var före ekarna, gräset
och blommorna. Jag var före fänaden, som avbetar gräset.
Jag var före svävande vinge och löpande fot. Jag var före
humlorna, bina och fåglarna.
Jag var före sorgen och glädjen. Jag var före gråten
och skrattet. Jag var före sången och spelet och dansen.
Jag var före plågan och vandan och ångesten på jorden.
Jag var före människornas släkt.
Nere i mörka jordens grund brusar mina ådror, som
ingen känner. Men här rinner jag upp nedanför kullen,
här speglar jag ekarnas kronor och följer släktenas gång
genom världen.
Jag är källan, jag är början. (a.a:5).

Moberg låter en källa vara mittpunkten för en historisk resa. Runt källan utspelar sig händelser från nutid (i romanen tidigt nittonhundratalet) till

fortid (förhistorisk tid) med anhalter i sexton- och trettonhundratals. Det är en dramatisk resa bakåt i tiden präglad av såväl livsbejakelse som offer och ond bråd död. Men källan i boken är även en plats för lugn och eftertanke. Källan blir en livets källa och hållpunkt som ger en spegelbild av människans lott här på jorden. En liknande dikt förekommer i Mobergs *Förräddarland* (1967) där han lyssnar till gränsbäckens stämma och skildrar strider mellan Danmark och Sverige. Även ”*Din stund på jorden*” (1963) är användbar. Huvudpersonen Albert sitter på ett hotell vid stillahavskusten och gör upp räkningen med sitt liv. Bjurbäcken, en fjärran ström i den småländska hembygden kontrasteras mot Stilla havet vid Kaliforniens kust. De är olika på ytan men egentligen former av samma vatten – två stämmor som flyter samman i en evig symfoni – ”jordens bäckar rinner alla mot havet och förenar sig med det” (a.a:271). Profetiskt skriver Moberg att när den stora vågen kommer med sin fräsande kam så är människan som ”ett litet strå av strandens gräs” (a.a:23f). Världens största hav har oerhörda krafter (a.a:33, 110). Människan är liten och sårbar. Vi bor alla på stranden mellan ”det tillfälliga och det oföränderliga” (a.a:297). Vi lämnar spår som snabbt suddas ut av nästa dyning. Vattnet är för Moberg det som ger och det som tar och; ”I begynnelsen var vattnet” (a.a:298, jfr 1 Mos 1:2). Att använda vattenbilder ur Vilhelm Mobergs eller Harry Martinsons författarskap ger utmärkta möjligheter till existentiella och andliga diskussioner om behovet av andakt och inre befrielse, om livets resa, minnet av barndomen och längtan efter mening och helhet.

Följ en bäck till dess källa eller undersök hur många källor det finns i skolans närområde. Skulle du hitta en gammal torpargrund ute på den småländska landsbygden så är det sällan långt till en källa med svalt och friskt vatten. Men hur friskt och rent är vattnet? Ta ett vattenprov för undersökning. Vatten inbjuder verkligen till ett flervetenskapligt tänkande samt till en ämnesövergripande totaldidaktik. Att undersöka källor och vattnets vägar passar i de flesta ämnen.

Franciscus av Assisi tackar Gud för den kyska Syster Vatten och det kristna dopets vatten är symboliskt och flertydigt. Se även vattnets betydelse i samband med rättegången mot Jesus och hans korsfästelse och undersök olika kyrkors syn på dopet. Vattnet förändrar och förnyar. Kanske kan kunskap om vattnets vägar och rika symbolik hjälpa till att öva oss i ödmjukhet inför varandras uppfattningar och tillvarons mysterier.

Låt oss nu säga något om de största källorna vi har – världshaven. De världshav som tillsammans omfattar ungefär tre fjärdedelar av planetens yta. Om man som lärare vill ha ett historiskt och existentiellt perspektiv på miljöfrågorna och då främst på havens kraft och betydelse är Rachél L. Carsons bok *Havet* från nittonhundrafemtioalet (1955) givande läsning. Det är samma Carson som 1962 skrev *Silent spring (Tyst vår)* ett av incitamenten till den moderna miljörörelsen. Carson beskriver hur hon

som seglande på havet upptäcker och förnimmer ”att den värld vi lever i är en vattnets värld, en planet dominerad av det hölje av världshav, ur vilka kontinenterna sticker upp bara för längre eller kortare tid för att åter försvinna.” (Carson 1955:23). Den mördande kamp alla mot alla som råder i exempelvis Sargassohavets djungel får också sin del. Denna naturens maktbalans där allt hänger samman och där ingenting går till spillo utan kommer till användning först av den ena varelsen, sedan av den andra. (a.a:34 ff). Hon berättar om den långsamma men ökande havsnivån och de osäkra gränserna mellan hav och land och hur haven i ett längre tidsperspektiv ständigt inkräktar på kontinenterna. ”De stiger och faller som ett väldigt tidvatten, än slukar de hela kontinenter, än drar de sig ebbande tillbaka – allt i en hemlighetsfull och oändligt självsvåldig rytm.”(a.a:106). Havet håller på att ta sina gamla domäner i besittning. Oceanernas invasion är inledd. ”Jordklotets stelfrusna översta kalott är påtagligen på väg att tina upp.” (a.a:190) Hon menar att jorden går ”varmare tider tillmötes” (a.a:194). Detta skriver Carson profetiskt i början av femtiotalet. I boken berättas om en rytmik som människan genom sin miljöpåverkan kan påskynda men inte fullt ut stoppa. Dessa rytmiskt pulserande krafter är människan övermäktiga. Carson inser det tillsynes obetydligas betydelse när hon insiktsfullt skriver; ”Teoretiskt sett existerar ett gravitationsförhållande mellan varje liten droppe i haven och varje himlakropp, även de mest avlägsna stjärnorna i universum.” (a.a:159). Carsons klassiker sätter historiskt ljus på dagens miljöhot. Översvämningen *Katrina* i Mississippideltat 2005 blir meteorologiskt begriplig. Rachel Carson beskriver även flodvågors (tsunami) uppkomst och verkan (a.a:120, 134). Avslutningsvis några ord om den rysksovjjetiske författaren Konstantin Paustovski. I första delen av sin självbiografi skriver han om skolan i Kiev och sin älskade geografilärares metoder. Han hade i klassrummet ett antal flaskor fyllda med vatten. På flaskorna stod det exempelvis Nilen, Limpopo, Volga, Mississippi, Ganges, Huang Ho. Vid undervisningens början satte han en flaska vatten på katedern och började flodens berättelse. Motiveringen var att stimulera elevernas fantasi – enligt honom den förmåga som skiljer människan från djuren. Ibland räcker en flaska ’mytiskt’ vatten för att skapa god didaktik.

Referenser

- Bibeln*. 2001. Verbum. Stockholm.
- Carson, R. 1955. *Havet*. Tidens bokklubb. Stockholm.
- Carson, R. 1963/1979. *Tyst vår*. Tiden. Stockholm.
- Dahlgren, L.O. & Szczepanski, A. 1997. *Utombuspedagogik. Boklig bildning och sinnlig erfarenhet*. Skapande vetande 31. Linköpings Universitet.
- Ekman, K. 2007. *Herrarna i skogen*. Bonniers förlag. Stockholm.
- Femton. Sveriges miljömål*. 1999. Naturvårdsverket. Stockholm.

- Franciscus av Assisi. 1965. Solhymn. *Lyrisk ur världslitteraturen*. (s. 154). Gleerup. Lund.
- Föreningen Lärare i religionskunskap. *Årsbok 2006*. Malmö.
- Gilgamesheposet*. 2002. (Nytolkning Warring, L. & Kantola, T.). Natur och Kultur. Stockholm.
- Gustafson, K.G. 1994. *Alla Östersjöns stränder*. (s. 192-217). Kalmar Högskola. Kalmar.
- Gustafson, K.G. 1998. *Den snubblande lyktbäraren*. Kalmar.
- Hallgren, R. 2005. Skäl för religion och religionsämnets själ – En skolundersökning. I *Föreningen Lärare i Religionskunskap. Årsbok 2005*. (s. 93-115). Malmö.
- Hallgren, R. 2006a. Öländsk vattenkraft- på källjakt i Linnés fotspår. I *Linnés fotspår på Öland*. (s. 57-81). Högskolan i Kalmar.
- Hallgren, R. 2006b. På källjakt i Linnés fotspår. I *Linné. En småländsk resa*. (s. 177-189). Prisma. Stockholm.
- Johansson, A. 1995. *Öland jord och rymd*. Kalmar.
- Johansson, A. (red) 2003. *Platser i Livet*. (s. 173-215). Häggglunds förlag. Klavreström.
- Kroksmark, I. 1995. Hur undervisade Jesus. I *Föreningen Lärare i Religionskunskap. Årsbok 1995*. (s. 9-48). Malmö.
- Laotse. 1972. *Tao Te Ching*. (Folkning Folke, E.). Aldus Bonniers. Stockholm. Se även *Dao De Jing* i översättning av Göran Malmqvist. Bakhåll. Lund 2008.
- Lundegård, I., Wickman, P-O., & Wohlin, A. (red) 2004. *Utombusdidaktik*. Studentlitteratur. Lund.
- Martinson, H. 1935/1974. *Nässlorna blomma*. Bonniers. Stockholm.
- Michelson, S. 2007. *Vatten*. Natur & Kultur. Stockholm.
- Moberg, V. 1946/1970. *Brudarnas källa*. Bonniers. Stockholm.
- Moberg, V. 1963. *Din stund på jorden*. Bonniers. Stockholm.
- Moberg, V. 1967. *Förrädarland*. Bonniers. Stockholm.
- Olivestam, C.E. 2006. *Religionsdidaktik - om teori, perspektiv och praktik i religionsundervisningen*. Liber. Stockholm.
- Paustovski, K. 1963. *Ungdomsår*. Tidens Förlag. Stockholm.
- Religion & Livsfrågor*. 1987:4.
- Thoreau, H.D. 1976. *Skogsliv vid Walden*. (Översättning Frans G Bengtsson). W&W. Stockholm. Se även *Walden* i översättning av Peter Handberg. Natur och Kultur. Stockholm 2006.

Internetkällor

Kursplaner. Skolverkets hemsida. www.skolverket.se

www.Lourdes-france.com